

Пролеткульт як феномен масової культури 20-х років ХХ ст.

На початку ХХ ст. з'явився феномен масової культури. У СРСР це було пов'язано зі створенням нової соціалістичної держави, а в ній – особливої масової культури нового типу. Одним зі способів створити таку нову культуру в 20-х роках стали масові організації – Пролеткульти. Тема діяльності українського Пролеткульту досі не досліджувалась детально. Немає жодних монографій та наукових праць із цього питання, що і зумовлює його актуальність.

Цієї проблеми частково торкалася А. Сотник у статті «Розвиток масової культури тоталітарного типу у ретроспективі Німеччини і України в 1930–1940-і роки». Є. Добренко у праці «Метафора влади: література сталінської доби в історичному світлі» детально розглянув пролетарську літературу як перехідний етап до соцреалізму та дослідив вплив радянської влади на мистецтво. Але С. Філоненко у монографії «Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр» не вважає Пролеткульт предтечею популярного письменства в Україні. Теоретичною та методологічною основою роботи є також праці вітчизняних і зарубіжних учених з історії та теорії літератури: Д. Загула, О. Білецького, М. Гальчука, М. Шкандрія, М. Бондарева, Х. Ортеги-і-Гассета.

Пролеткульт – скорочена назва «пролетарських культурно-просвітницьких організацій», які діяли у перші роки революції (вересень 1917 – 1922). Свою роботу Пролеткульт спрямовував на те, щоб дати робочому класу цілісне виховання, виробляти самостійну духовну культуру.

Ніде в такій великій концентрації не відобразився весь спектр масової психології епохи, як у творчості Пролеткульту. Дослідження пролетарської поезії може надати винятковий мате-

ріал для розуміння сутності української літератури 1920-х років та концепції виховання нового менталітету.

Розмах Пролеткульту, його діяльність мала на меті розбудити робітничу масу, спрямувати її до культури, до художньої творчості. Теза про те, що мистецтво може творити кожен робітник, стала популярною. Поети Пролеткульту оспівували «світову» революцію, працю на заводі, «залізного» пролетарія, прагнули відтворити не індивідуальні, а «колективні», класові емоції: «Тільки там, в колективі, знайде мистецтво нові сили для спокійної, продуктивної творчості» (М. Бурачек). Пролеткультівці прагнули «підняти рівень естетики мас, зробити зрозумілими для всіх твори мистецтва минулих часів і внести промінь краси в кожную хатину, в кожную душу людську» (М. Бурачек).

Пролетарське мистецтво планувалося як мистецтво мас, без них воно не мало існувати: «Митці можуть тільки радіти, що тепер відкривається для них широка перспектива єднання з колективом, щастя знайти себе в колективі й утворити соціальне мистецтво, щоб відбити в творах почуття, радощі й горе трудящого люду» (М. Бурачек).

На конференції Київського Пролеткульту була висловлена думка про те, що буржуазне мистецтво – це «нічого нероблення, вічне святкування». На противагу цьому пролетаріат мав створити нове «мистецтво дієвості» (Звіт конференції Київського Пролеткульту). Пролетарська творчість, на думку теоретиків, від буржуазної відрізняється тим, що походить не від громади, а до громади. Пролетарське мистецтво прагнуло стати масовим, пролеткультівці висували щось подібне до гасла «мистецтво на вулицю». Пролетаріат мав опоетизовувати те, чим він заробляє собі на життя, – працю. «І справді, що може бути величніше цього? Поетичніше?! Пролетарське мистецтво має віднині забити в один такт з тактом праці, – писав Гнат Михайличенко. – Нове, пролетарське мистецтво – це мистецтво праці, поезія праці, велич праці, велич її досягнень, захоплення процесом праці» (Г. Михайличенко).

Пролеткультівці прагнули внести класовий пролетарський світогляд у літературу. Ця нова література, об'єднуючи кращі творчі сили пролетаріату, мала залишити можливість співробітництва і для тих митців, хто широко прагнув наблизитись до ідеології пролетаріату. «Наша література допомагає їм проробити цю еволюцію <...> Мис-

тецтво є засіб єднання між людьми, і не лише вибраними, але й широкими масами» (Маніфест Всеукраїнського з'їзду Пролеткульту).

Але водночас Пролеткульт виконував роль цілеспрямованого механізму передачі образними засобами тих догм і міфів, які нав'язувалися масам для загального споживання. У тоталітарному суспільстві масовість літератури стала обов'язковою умовою, а її творення перетворилося на обов'язок. Творчість як обов'язок – ця ідея пульсувала у всій революційній культурі, поки не застигла в «карбованих формулах соцреалізму» (Є. Добренко).

Культ праці – головний державний культ, що утвердився тоталітарною культурою. Праця сприймалася як процес самореалізації особистості та її «колективізації» – розчинення в масі (Є. Добренко).

Існування великої мережі організацій Пролеткульту паралельно до осередків більшовицької влади та прагнення повністю контролювати літературу спричинило негативне ставлення з боку Леніна. Тоталітарній владі не була потрібна творчість мас, яку вона не зможе контролювати. У 1922 р. Пролеткульт було заборонено, а всіх учасників пізніше було засуджено. Наше дослідження доводить, що масовість мала не лише негативне значення, а й об'єднувала людей в один колектив, давала їм можливість брати участь у літературному процесі, писати про те, що їм ближче. Пролеткульт був лише спробою організувати літературу, залучити до її творення маси. Масова культура, уведена Пролеткультом у суспільство, стала своєрідним відображенням цінностей та завдань тих часів, що потребують подальшого дослідження.